

Ciudadà Sales

Al jardí esglaonat, hi floreixen boixacs, lilàs, carolines, tarongers bords o rosers silvestres. “Plantes sofertes” que Núria Folch ha civilitzat des que l'any 1947, tornats de l'exili, ella i Joan Sales van instal·lar-se en una torreta de raval arrapada al turó del Carmel. Ara són tres pisos relligats de records. I llibres, molts llibres. Les obres completes de Balzac o els Diàlegs de Plató, la darrera remesa de la Bernat Metge que la Núria Folch encara no ha desat al prestatge. Batallons sencers de llibres s'amunteguen pels racons d'aquesta casa construïda com un *lego* sistemàtic i un pèl anàrquic. Parlem de Joan Sales, escriptor i editor, 1912-1983. Dos termes massa escarits per a definir aquest pietós alumne dels Escolapis, entestat a dur una plàcida vida de notari lletraferit en alguna plaça forta de la Catalunya rural, però transformat en editor pels avatars d'una guerra que va decidir de no esborrar mai de la memòria. D'aquesta memòria, Núria Folch en conserva l'essencial i l'accessori: cinquanta anys de convivència en tots els combats.

—El Joan, el vaig conèixer quan vaig entrar al Partit Comunista, el 1930. Curiosament, quan vaig fer el cop de cap d'entrar al partit, en Joan, que era secretari de les Joventuts, va decidir que, essent la primera noia que entrava al Partit, era millor de col·locar-la a la seva cèl·lula! I fèiem reunions setmanals, lectures i accions. Per exemple, anar a enganxar pasquins de nit i em tocava sortir de casa quan tothom dormia.

—Una noia sola envoltada de nois...

—Miri, s'havia de fer. Quan entraves allà, eres un militant. A tot drap, a tota hora. I érem quatre gats, però fèiem un soroll! Després de la revolta d'en Franco, els comunistes es van multiplicar, però abans eren ben pocs. Quan fèiem la revista, que es deia *L'Hora*, en Joan havia de firmar amb tota mena de pseudònims, perquè semblés que érem molts i tocava vendre *L'hora* cridant-la pels carrers i, si veies algun parent, corre, cuita a amagar-te.

—Dins la cèl·lula es devien conèixer prou bé.

—I tant. Quan em va fer la declaració d'amor, me la va enviar per escrit; era com un document de diverses pàgines i lletra petita, molt clara, on venia a dir que l'enamorament era compatible amb ser militant del partit i llavors feia una pintura rosa de tot de famílies de capitosts dels PC; d'en Marx, no sabíem que havia estat un desastre i que havia tingut una filla natural amb la seva criada.

—Li hauria hagut de dir que no.

—Però ens havíem enamorat. I, de fet, vaig

És conegut per la novel·la més important sobre la guerra del 1936, *Incerta glòria*, i per la col·lecció més seriosa de novel·la en català, *El Club dels Novel·listes*, però l'aventura vital de Joan Sales té un testimoni d'excepció, *Núria Folch de Sales*.

ser molt ben rebuda per la meua sogra, que era cosina germana del pare Alegre, el del Cotolengo, i quan va saber que el seu fill s'havia fet ateu i comunista va anar-lo a veure per saber què havia de fer, si tancar-lo, i el pare Alegre va dir-li: “Deixa'l en pau, en Joan, rai, ja tornarà”, i sa mare va pensar que quan festegés amb una bona noia tornaria, perquè tenia la idea que els homes eren tots uns ximplers fins que no s'enamoraven. Quan va saber que s'havia enamorat d'una noia comunista, però que aquesta comunista vivia al Passeig de Gràcia, va pensar que dins de la desgràcia havia fet sort.

El Partit Comunista Català, i també les seves Joventuts, acabà dividit entre *Cavallers de Sant Jordi* —partidaris d'un partit només català— i *Moros Leales* —favorables a un partit d'àmbit espanyol—, però Joan Sales, i poc després Núria Folch, se'n separaren, cap al 1933. Fins i tot en aquell “xarampió inevitable” del comunisme, aquell noi espavilat que exercia de corrector —i en acabat de periodista-estrella— a *La Nau* de Rovira i Virgili duia la seva promesa al claustre de la catedral i als oficis de Setmana Santa. No trigaren a casar-se.

—Pel civil i a corre-cuita. No em vaig adonar que estava prenyada fins als quatre mesos.

—Un escàndol?

—Déu n'hi doret. A la filla, encara li vam posar Núria Rosa Joana, en honor de Rosa Luxemburg i de Joana de Westfàlia, que era la dona de Marx. Encara érem prou discrets.

Joan Sales va evitar tota projecció política dins l'Esquerra, com li proposava Rovira, i va abandonar aquell treball de periodista —“escriure ràpid del que no saps”— que no li feia el pes. Tenia projectes a l'abast d'un ciutadà normal. Acabaria dret i, després, ja es veuria. Tenia vena d'escriptor, cuc de lector i una infatigable tafaneria històrica que de petit el portava a furgar manuscrits antics entre les arquimeses de les golfes de la casa pairal a Vallclara, sota la Serra de Prades. De moment, casat i pare de família, Sales va començar a fer classes de català a l'Escola de Treball i, en poc temps, va fer oposicions per a l'Oficina d'Ensenyament del català. Tres van treure el número u: l'Esperança Figueres, que temps després es féu amiga d'en Màrius Torres, en Manuel G. Alba, impressor i fundador del Partit Català Proletari, i Joan Sales. Allà va tractar amb el *mestre* Pompeu Fabra, amb qui comentava sovint determinades opcions lingüístiques. També havia començat a estudiar semítiques amb González Alba, “perquè tenien la idea que una font interessantíssim-

ma per a conèixer la història de Catalunya provenia de textos escrits en àrab". La història real va impedir-ho.

—Amb l'Alba ens estimàvem molt. Havia estat cavaller de Sant Jordi, havia fet l'edició del Manifest Comunista i treballava cada dia amb en Joan. L'amistat ja venia de Vallclara, perquè el pare del Manel havia comprat la segona hisenda de Vallclara i de tant en tant s'hi deixava caure el bala perduda de la família, que era en Manel. Quan va venir el 6 d'octubre, en Joan va creure que era una perfecta animalada. L'Alba també. Però no hi podíem fer més. Si després de tant de temps de no tenir govern propi, el president per ràdio ens mana de fer això i no ho fem, no seríem el que pretenem ser: uns ciutadans disciplinats d'un país normal.

—*Així que van afegir-se a la insurrecció.*

—Vam baixar cap al CADCI i vam parlar amb en Compte, que ja estava bellugant-se. En Joan i l'Alba no sabien que anaven a perdre, però trobaven absurd que per ajudar els miners d'Astúries haguéssim de fer un cop a Catalunya. No ens anava ni ens venia.

—*No veien que allò servís per a proclamar la independència?*

—És que el 6 d'octubre no era per a res. No tenien dret a fer-ho. El 6 d'octubre és tan greu com va ser-ho la revolta de Franco. Les coses com siguin! Quan les dretes recordaven que, a les esquerres, no els havia agradat el govern que havia sorgit de les urnes i per això havien fet el 6 d'octubre, les dretes venien a dir: nosaltres hem fet el mateix. Si volem defensar el 6 d'octubre, hem de disculpar en Franco de la revolta. I mira que ens ho dèiem: no s'hi val, el que ha fet en Companys, és lamentable.

—*Sales no devia tenir Companys per un bon governant.*

—Gens. L'anomenàvem un organitzador de desastres. Ara, el 6 d'octubre, quan vam anar al CADCI, també ens devia moure aquesta il·lusió inconscient de quan érem comunistes i volíem estar al centre de la història. Però va resultar que, al CADCI, hi van arribar molt poques armes i allà hi sobravem. Ens vam fer una abraçada, adéu-siau, i ens en vam anar a una casa del carrer de Sant Miquel, on ens van dir que ens donarien armes i allà vam estar-nos tota la nit amb gent d'Estat Català i cavallers de sant Jordi sense que ens donessin armes. No va aparèixer ningú. Sentíem trets i al matí van venir a dir-nos que s'havia perdut i que l'Alba, en Compte i en Bardinas havien mort.

Alba fou la primera víctima. Una premonició del carnatge posterior: Així ho escrivia a Marius Torres en l'agonia del front republicà d'Aragó, el 9 de juliol de 1938: "Volíem estimbar-nos fos com fos en una mena de frenesí de suïcidi; no trobo altra explicació a l'atzagaiada del 6 d'octubre, que com més hi penso més em sembla el pri-

mer acte o almenys el pròleg de la tragèdia”.

—Vam anar al Clínic —recorda Núria Folch— a identificar el cos mort i després vam haver d'anar a veure la vídua al carrer de Verdi. Estava enamoradíssima del seu marit. Nosaltres estàvem molt impressionats. Veus la sang i la mort concretades. Fins llavors tot era aventura, una mica com si ho llegissis. Allò era la realitat.

Faltaven encara dos anys per a la guerra. Sales es negava a perdre les il·lusions. I mentre acabava la carrera de dret, el matrimoni Sales-Folch s'instal·lava en una casa “molt ben pensada” de l'arquitecte Josep-Lluís Sert. Al carrer de Rosselló 36, a tocar la feina. Els principis polítics del ciutadà Sales ja no oscil·larien gaire més. Núria Folch els comparteix encara ara: “Són respectables tots els polítics en la mesura que siguin patriotes. Si no fan política perquè estimen el país, en fan perquè s'estimen ells mateixos. Aquest era el seu barem. Més enllà del país és tocar campanes...”

Becada, amb trenta duros al mes, la Núria estudiava filosofia. Als vespres, al petit pis de l'Eixampla, marit i muller es contaven els fets del dia, devoraven llibres i barrinaven projectes sempre pendents i en les nits desnuvolades, el ciutadà Sales mirava els estels perquè es delia sense remissió per l'astronomia. En aquells anys tota curiositat podia sadollar-se i tothom tenia on esplaiar-se. Els Sales ho feien a la tertúlia del Cafè de les Rambles, a la cantonada amb el carrer de la Canuda. No gaire tard —“nosaltres hem anat sempre a l'hora”— es retiraven, perquè els dies s'escolaven massa ràpid. Així es vivia abans de la primera nuvolada: “Molta feina, molt llegir i voler estar *al tanto* del que passava —conclou Núria Folch—. Però de fet no ho sabíem. Llegíem tots *La Publicitat* i creïem que el partit més votat seria Acció Catalana”.

“Són respectables tots els polítics en la mesura que siguin patriotes. Si no fan política perquè estimen el país, en fan perquè s'estimen ells mateixos. Aquest era el seu barem. Més enllà del país és tocar campanes...”

Fins que la guerra, aquest cop de veres, ho va esbotzar tot.

—El 1936 vam descobrir que no sabíem on vivíem. Abans del 36 confoníem tot Barcelona amb la gent de la nostra salsa. Vivíem a la lluna. Jo tenia una minyona de l'Aragó, vídua, i tenia un fill que es deia Seraffín, per qui tenia un deliri; era l'únic que li quedava. I era un noi catòlic, un jornalero, i l'Aurora patia pel seu Seraffín, i ens deia: “*Va a venir una cosa grande, se van a sublevar, habrá muertes, matarán a mi Seraffín*”, i jo em pensava que eren coses de l'Aurora. Ella ho sentia a plaça... I al final li van matar el Seraffín.

Com en tota revolució, es van obrir les portes dels penals i els manicomis; les esglésies van cremar com tions i els enemics de classe, com l'oncle d'en Joan, l'empresari terrassenc Gaietà Vallès i Pujals, apareixien morts en qualsevol ras. L'ordre públic desapareixia d'una plomada, però Sales volia creure que aquelles sigles omnipresents (CNT-FAI) que senyorejaven pertot arreu serien arraconades per les forces lleials a la Generalitat. El temps no va donar-li la raó. “Sempre esperant amb il·lusió que el Govern fes alguna cosa”, Joan Sales va complir el deure que li pertocava: com a alumne de l'escola de Guerra de Catalunya, com a oficial al front a la Columna Durruti —un soldat compleix ordres malgrat que li pesin— i en la divisió Macià-Companys i com a convidat de l'estalinista Servicio de Información Militar al penal de Montjuïc, sobreït amb tots els honors mentre tres dels seus germans, que no volien fer la guerra, morien de tifus sortint dels camps de concentració que havia instal·lat la República. “Ja som molt prop del “finis Cataloniae” escribia a Marius Torres el 15 de gener de 1939.

Incerta glòria, la gran novel·la de Joan Sales, és la penyora de l'escriptor supervivent a tots els soldats que “van beure d'un sol glop totes les primaveres”. Però l'abast d'aquella ferida no tindrà cura. “¿Era necessari a darrera hora cridar a files els nois de setze anys com ha fet un govern criminal i enviar-los als fronts sense cap preparació militar?” —comenta en la mateixa carta—. Fins això hem hagut de veure, Màrius, a fi d'acabar de cobrir-nos d'una vergonya que ja no ens traurem mai més de sobre. El de menys és perdre aquesta guerra; el pitjor és com l'haurérem perduda”.

La quimera de la renaixença. Sales va arribar a la frontera del Coll d'Ares com un soldat. En perfecta formació: abans de ser internat al camp de presoners de Prats de Molló, la gendarmeria va retre'ls honors. Núria Folch, que llavors era professora auxiliar a la Universitat de Barcelona, va poder embarcar-se en un autobús de catedràtics quan els Nacionals ja eren a l'Ordal. Els van conduir a un mas de Girona on van concentrar molts intel·lectuals. Aquell ma-

teix dia Barcelona havia caigut. Camí de Cervera de la Marenda, Núria Folch recorda la mare de Machado acotxant el seu fill en un vagó de tren i un Carles Riba aferrant-se als seus manuscrits: "S'hi abraçava gairebé com si en la vida el més important fossin aquells manuscrits, i jo només veia l'ensulsiada i pensava on devia ser en Joan". En pocs dies van retrobar-se a Seta on tenien parents. Després d'una rocambolesca odissea per França i la República Dominicana, la família Sales-Folch aconseguia el permís d'entrada a la meca dels refugiats catalans: Mèxic. Febrer del 1942. La guerra que tant havien esperat, aquella conflagració universal que portaria la derrota de Franco i l'alliberament de Catalunya, no la va voler fer: Joan Sales no faria cap més guerra, si no és que la feia sota bandera catalana, en una unitat pròpia; però els aliats només els haurien acceptat de mercenaris a la legió estrangera.

Tota una quinta d'oficials de la República, relegada a la innacció d'un *retiro* massa daurat, exterioritzà als *Quaderns de l'exili* una línia de pensament: la renaixença nacional. Sales introduïa qüestions que fins llavors s'havien considerat tangencials dins l'univers nacionalista: entre aquestes, la reinvidicació dels Països de Llengua Catalana, que ell havia assimilat per via sensorial durant la primavera del 1937, quan la Columna Durruti havia sojornat a Xàtiva, "un racó del paradís perdut". I les grans emprenyades de Sales amb determinats personatges del catalanisme cultural —Carner mateix, Agustí Llagostí Bartra, Joan Oliver o Rafael Tasis— arrenquen d'aquella etapa de militància ferotge que fou *Quaderns de l'exili*, que el setembre del 1943 fusionà l'equip de redacció més revolucionari de l'exili mexicà: Ferran de Pol, Joan Sales i Ramon Galí.

—Volen fer una revista sense mecenes, que s'aguantarà a base d'anuncis i serà de distribució gratuïta, que defensarà l'exili com una continuació de la lluita. Al segon número apareixen els punts ideològics de *Quaderns*, d'un nacionalisme pur: fer la unitat nacional dels catalans, balears i valencians, aspiració a la sobirania, però no a l'aïllament, la llibertat és il·lusòria quan no es compta amb els mitjans per a defensar-la, i això era gairebé el punt central...

—*Que molts catalanistes no compartien.*

—De llavors i d'ara. Els d'Esquerra Republicana, independentistes i antimilitaristes. Tu et penses que te la regalaran la independència?

—...

—En Joan anava predicant en el desert. I és que, de la guerra, n'havia sortit un grup de catalans que eren militars. Almenys això. S'hauria pogut salvar aquella mica d'exèrcit català, però no es va fer. Els altres punts eren: no hi ha autèntic nacionalisme sense el sentiment d'igualtat de tots els compatriotes, la cultura haurà de basar-se en els caràcters nacionals i estar al

A l'esquerra Sales i Porcel al jardí de la casa del Carmel. A la dreta 1936. Foto carnet del jove Sales.

A l'esquerra Núria Sales, Joan Sales, Núria Folch i Jordi Folch, reconegut investigador bioquímic, al Rockefeller Center. Dalt els amics dels Quaderns de l'exili d'excursió a Mèxic. Essilt Lawrence, la dona de Ferran de Pol, Núria Sales, Núria Folch i Joan Sales.

A la dreta Sales i Rodoreda, editor i autora, fent-la petar a la terrassa del Carmel.

A l'esquerra Joan Sales al bungalow de San Pedro de Macoriz, a la República Dominicana on van estar-s'hi dos anys. A la dreta Màrius Torres i Mercè Fígueres al sanatori de Puig d'Olena.

servei de l'home; això era una carregada contra la cultura pura dels òrsides, la cultura en el buit...

I en aquest punt, només cal llegir "Els òrsides" (*Quaderns de l'exili*, març-abril del 1945): "En produir-se el 1936 la insurrecció de l'exèrcit espanyol contra l'autonomia catalana, la influència d'Ors havia tingut temps de difondre's en àmplies capes. La frivolitat, un *pacifisme* covard i engorronit, una *ironia* entre beneïta i ressentida, que no havia sabut callar ni davant la figura del Coronel Macià quan intentava la nostra renaixença militar: un *intel·lectualisme* que, a darrera hora, ja es trobava fins entre els dependents de merceries; una prosa que a força de circumloquis *estilístics* i de *lirisme* ja començava a assemblar-se a les cartes que les criades escriuen als quintos; tot això, i altres coses igualment derivades —per degeneració— de l'Ors, havien anat formant aquella atmosfera que vam trobar en el nostre país quan, al nostre torn, vam arribar a l'edat *viril*. Corcat per una frivolitat degradada i corrosiva, a les primeres canonades de la guerra, el catalanisme òrsida s'enfonsava sense un gest que l'honorés als ulls de la posteritat". Aquesta era la virulència de *Quaderns de l'exili*; jugava en la trinxera exterior per desenterrar un projecte de país que havia deixat d'existir.

—Volem recapitular tots els errors que havien fet que la renaixença fracassés, perquè era un fet que la guerra havia estat una estimbada imponent de Catalunya. Però, què passava amb els qui s'havien quedat a Catalunya? Com havíem anat a parar al fons d'aquesta timba? Calia treure totes les lliçons de la derrota.

—Així ho sentia Joan Sales?

—Miri, al Joan, se li havien mort gairebé tots els companys, el 75% de la seva promoció, entre ells els dos millors amics d'abans de la guerra, en Cruells i l'Usart, tres germans... Tenia com un compromís personal, se sentia un supervivent amb un deure amb tots els qui no havien sobreviscut. Volia evitar que tot aquell sacrifici fos inútil, estèril. Jo diria que la fidelitat als soldats morts va reblar en ell la fidelitat al país.

—L'exili no preferia oblidar-se de tants morts?

—Molts d'ells s'havien *enxufat* durant la guerra i van continuar *enxufats* durant l'exili. Era com si els haguessin regalat unes vacances permanents, a tota una gent que mai no havia tastat el front.

A la fi, l'últim número de *Quaderns de l'exili* ja no semblava predicar en el desert. A la muntanya del Sinaí —el massís de Montserrat, segons Verdaguer— dos-cents mil catalans "de dretes i esquerres", en presència dels bisbes de Tarragona, València i Mallorca, van celebrar, un 27 d'abril del 1947, la festa d'entronització de la Mare de Déu de Montserrat: "s'afirma la

"Tenia com un compromís personal, se sentia un supervivent amb un deure amb tots els qui no havien sobreviscut. Volia evitar que tot aquell sacrifici fos inútil, estèril. Jo diria que la fidelitat als soldats morts va reblar en ell la fidelitat al país."

supervivència de la gran família catalana i la germanor entre tots els seus fills, pensin com pensin", escrivia el darrer editorial. Per als *Quaderns* havia arribat l'hora de tornar a casa. L'edició de les poesies de Màrius Torres havia de ser el darrer llegat d'aquest grup.

L'editor Sales. —Nosaltres sabíem que tornàvem a un país empobrit, endarrerit i afamat, però en Joan tenia una sola idea al cap: aprofitar totes les esclertes possibles en català. Tenia experiència d'impressor, s'havia fet linotipista a Mèxic i s'hi guanyava molt bé la vida. I tenia el propòsit d'entrar a Espanya amb una linotip nova gràcies a la mediació dels familiars de la Lliga. Llavors hauria entrat com a soci a l'editorial Ariel per fer-hi l'edició en català. Com que no va aconseguir el permís, va començar a Ariel fent-hi tota mena de feines.

1947. La llibreta de racionament continuava funcionant i calia guanyar-se la vida. El matrimoni Sales-Folch trobà una casa amb una mica de terreny, eixut i escarpat. Poc més que quatre parets d'obra vista al turó del Carmel: ni aigua

ni electricitat. Tot plegat, 40.000 pessetes. De bon principi Joan Sales impulsà, des d'Ariel, alguns treballs imprescindibles: la *Historia de España* de Ferran Soldevila, editada entre 1948 i 1959, la inacabada *Historia dels catalans*, coordinada pel mateix historiador, amb algunes inciatives més, com la literatura infantil en català que, tot i ser prohibida, ell camuflà davant la censura com si es tractés de curiositats de bibliòfil: Guimerà, Mistral, Verdaguer, Alcover...

"El Club dels Novel·listes", que havia nascut com a col·lecció dins l'editorial Aymà, fou traspasada pel seu mecenes, el mallorquí Fèlix Escalles, al duet Sales-Benguerel perquè "la salvessin", vist que, en paraules de Núria Folch, "en Joan era un prodigi d'eficàcia". Exercia de mossò, de director literari o d'organitzador de conferències. Feia, i no se'n lamentava, tots els papers de l'auca. Farien 1.000 subscriptors i no hi perdrien calers. El magatzem va ser, al principi, un recambrió d'una farmàcia d'en Benguerel. Després van construir un magatzem sota la casa del Carmel. Una estructura lleugera que,

"En Joan Sales era editor perquè s' enamorava d'una obra i s'hi casava, perquè considerava que un editor no és només un impressor."

emfasitza Núria Folch, "t'obliga a fer obres que agradin", com la impactant traducció de Kazantzakis, *El Crist de nou crucificat*, una troballa de l'escàner lector de Sales que havia captat en l'edició francesa.

Novel·les que fessin lectors. Aquest era tot l'objectiu del Club. Immens, és clar: "Per ell, la literatura a base de premis o de capelletes és una literatura amb crosses, falsa, que no s'aguanta per ella mateixa. Una literatura s'aguanta a base de públic i llavors sí que és la literatura d'un poble i d'una llengua. Si miraves la diferència entre el que venia una traducció en castellà i una traducció en català a Barcelona, amidaves la profunditat de la decadència i l'estimbada. Encara ara, fillets!". I Sales buscava autors, parava l'antena, i el nas. Eren les beceroles de la represa i era possible de trobar obres bones, fins i tot excepcionals. "Però amb les noves fornades d'escriptors, haurà de donar moltes carbasses i es farà enemics". El terrible, o meravellós, editor Sales apareix, en tota la seva franquesa, en una carta que envia el 19 de desembre del 1960 a Xavier Benguerel. Sobre *Les cabres*, una novel·la de l'escriptor-poeta Blai Bonet, Sales practica una cirurgia sense anestèsia: "Això dura 210 folis. Ja pots suposar que el lector cau en catalèpsia només ha girat el foli 5 o 6. (...) A part de tot el que te n'he dit, *Les cabres* resulta una obra d'una ANTIPATIA sense remei, perquè s'hi respira ressentiment a totes les planes: ressentiment contra els que estan sans i bons, contra els rics; contra els que acaben la carrera de capellà, contra tothom i contra tot. El ressentiment és una mala musa. Un desastre sense remei, com vam comentar melangiosament amb en Joan Fuster, tan contrariat com jo mateix que aquest noi no sàpiga enlairar-se per damunt de la merdeta més trista i sense solta".

Aquí desputa la filosofia editorial de Joan Sales: "Ell era editor perquè s'enamorava d'una obra i s'hi casava, perquè considerava que un editor no és només un impressor". I aquest editor-crític es prestava, per descomptat, a corregir tot original digne de ser publicat. Retocar "ha de quedar en *secret de confessió*, perquè el públic, fins el públic culte, es pensi que la novel·la ha estat escrita ja de bones a primeres tal com apareix impresa, gràcies a una meravellosa inspiració que ha dictat al seu autor cada paraula. Hi ha il·lusions que no convé destruir". Aquestes eren les *raons* de Joan Sales, i quan s'arrisca per un autor, ho feia a totes, si bé havia de tenir molt en compte l'extrema sensibilitat d'aquells mil subscriptors —catòlics i catalanistes— del seu Club que feien molt difícil l'edició d'un incunable com *Bearn*.

—En Villalonga era a la llista negra de Mallorca perquè s'havia fet falangista durant la guerra. No havia matat ningú, al revés. Havia ajudat tothom que podia. A més fa partir de riu-

re considerar falangista un home tan liberal de mentalitat com era Villalonga. En Porcel havia dit a en Joan que Villalonga tenia una obra que recordava *Il Gatopardo*, va dir-li que estava bé i també va dir-li que en Villalonga era molt mal vist. En Joan va demanar *Bearn* a Villalonga; li va agradar moltíssim, però ens va venir a veure gent de Mallorca dient-nos que sobretot no editéssim Villalonga; fins a Barcelona havien fet arribar la fama de falangista.

—Com ho va resoldre Sales?

—Villalonga va fer com una mena de pròleg on es reia del seu falangisme, pensat de cara als subscritors que eren el nucli inicial, perquè funcionés el boca-orella. I així vam salvar el mal pas. Però després, ves per on, resulta que en Porcel en uns records que té escrits ens deixa una mica com un drap brut. I concretament a mi, perquè diu que jo vaig recomanar a Villalonga que suprimís la figura del capellà. Quin disbarat! Mai no li vaig demanar tal cosa.

—Què li van demanar, doncs?

—Aquesta targeta —i Núria Folch ens mostra una carta original de Villalonga— contesta una carta d'en Joan on aquest li diu que l'epíleg de *Bearn* és de *cartón piedra* i que hauria de fer uns retocs a la figura de Don Joan, en les coses que diu, perquè realment un capellà intel·ligent com resulta que és no les pot dir. I Villalonga li contesta: "Respecte a Don Joan, vostè llevi el que vulgui. Ho farà millor que jo". No vam acceptar aquesta carta blanca. També ens feia notar que "Don Joan és un capellà contrafet, un home deformat com el peu de les xines. No té temperament de capellà, l'induiren a ser-ho. Es un ressentit" tot això ho vaig entendre i molt bé, però era intel·ligent. "Estima el Senyor, però no li perdona que no el reconegui com a fill. Don J. seria un home noble, però no ho pot ésser del tot. Jo havia pensat (però no ho faré) escriure "L'abbé Mayol" on el presentaria a París, dins la disbauxa. Era el dimoni qui m'ho aconsellava. No ho faré. Ho digui, li prego, a la seva senyora" Aquí es va iniciar una llarga correspondència entre en Villalonga i jo mateixa. Ja veurà per què amb mi. Jo era *convertida*, la meua era una família superafrancesada, escèptica i voltairiana, i inicialment tenia una idea dels capellans i de l'església catòlica que després vaig anar canviant en conèixer-ls de debò, fent filosofia, i aquest Don Joan deia unes coses que corresponien a la visió caricatural del capellà que jo mateixa tenia abans de convertir-me. I a més, si aquest capellà era intel·ligent, i l'educació filosòfica al seminari era molt bona, hi ha coses que aquest capellà no pot dir.

CARME PUERTOLAS

“Bé, escolta, la cosa terrible de la Rodoreda és que ha guardat massa coses, perquè moltes coses que no volia de cap de les maneres, no les estripava. Això va a temperaments.”

Eren detallets i sovint em va fer cas.

—La seva dona, què hi deia a tot això?

—És que en Villalonga era molt especial. La seva dona li ha inspirat en part la figura de la Maria Antònia. La seva dona era rica i *botifarra*, gràcies a ella en Villalonga va entrar de ple en la botifarra i no va tenir problemes econòmics mai de la vida. Però, a més, li feia molta gràcia perquè era una dama a l'antiga, que escrivia amb lletra del Sagrat Cor. Quan va saber que m'escribia amb en Villalonga sobre temes de religió, es va emparar i inquietar i el va posar en relació amb uns capellans escollits per ella. Ara, en un cert moment d'aquesta correspondència, al principi, quan encara no havia sortit *Bearn*, a ell li va semblar que l'enredàvem massa

i es va enfadar, però tot seguit vam aclarir que no era pas de cara a l'edició que ens cartejàvem, "en fi faci vostè el que vulgui", i vam continuar cartejant-nos després d'editar el *Bearn*.

—Què se n'ha fet, d'aquest joc de cartes?

—Jo conservo les d'en Villalonga i em sembla que ell conservava les meves, però a l'últim moment algú va fer una gran cremada.

—Imperdonable.

—Bé, escolta, la cosa terrible de la Rodoreda és que ha guardat massa coses, perquè moltes coses que no volia de cap de les maneres, no les estripava. Això va a temperaments.

Llengua i novel·la. I el Sales temperament tenia una concepció de la llengua literària que, anys a venir, editors posteriors veurien com una fita indiscutible en la fixació de la llengua en la novel·la catalana. *Incerta glòria* en seria tota una demostració pràctica.

—Ell deia que la llengua ha de ser viva, natural, que has d'escriure tal com parles i quan tens el sentit de la llengua, ja procures parlar bé. Però no s'hi ha de posar res que no sigui natural. En la poesia no importa el llenguatge afectat, a vegades fins i tot convé. En novel·la el que passa és que els correctors et fan disbarats i en Joan, tot i que tenia en Bardagí, el millor corrector, avisava que s'havia de respectar la forma dialectal dels personatges. I després de passar pel corrector, en Joan feia una revisió i de vegades corregia el corrector quan feia alguna correcció massa acadèmica. Tot plegat, sortia ben net.

—Però no sembla que li agradés gaire la secció *Filològica del IEC*?

—Home, és que fan cada cosa. Ara ha vingut una ordre que realment sembla que els falta un cargolet. Com que en cap llengua, només en castellà, es posen els punts interrogatius al re-

vés, en català no els hi hem de posar. Per favor, de tant en tant hi ha frases llarguíssimes i l'únic senyal que és interrogatiu seria aquest punt invertit. En francès no el posen perquè s'inverteix el verb i de seguida ho veus que la frase és interrogativa.

—A *EL TEMPS* havíem seguit aquesta recomanació i tenim Joan Solà molt empipat.

—Amb tota la raó! Hem de protestar. Però quins pepets hi ha a la Filològica? S'obliden que nosaltres, com el castellà, no tenim altre signe d'interrogació en el text escrit! No és tan difícil d'entendre-ho.

—En Joan, en aquests temes, tenia picabaralles terribles?

—No, cap ni una. Quan s'hi posava, prevalia el seu criteri —i riu.

—Com neix *Incerta glòria*?

—En Joan veu que falta novel·la i que les seves experiències amb els anarquistes podrien ser un bon material; però, havent-hi la censura, no vol parlar només d'uns assassins i llavors va decidir-se a escriure l'experiència de la columna on s'havia sentit més bé, la Macià-Companys.

—Quan s'hi va posar?

—Mira, no en tinc ni idea. Com que sempre escrivia, i jo mai no li preguntava què escrivia, no et puc precisar dates, però com que ell mai no havia escrit novel·la, em sembla que s'ho portava una mica amagat. La primera notícia, la vaig tenir quan va guanyar el Joanot Martorell, el 1955. Ara, no hi va parar de treballar després. Ell va fer creure que la primera *Incerta glòria* havia sortit completament mutilada per la censura. En realitat, ell la trampejava molt bé la censura. Aturada sí, que ho va estar, no pas mutilada. Censura pretenia que el llenguatge era "soez e immoral" i que la novel·la era antireligiosa. En Joan va anar a demanar el Nihil Obstat al bisbat i en Gironella, un jesuïta i un censor intel·ligent, va donar-l'hi. Això va requerir molt de temps, però Sales ja tenia la idea d'anar ampliant la part posterior, les *Últimes notícies*, que són l'Espanya franquista. Tot ho anirà ampliant. Però, a ell quasi li feia vergonya confessar que tenia *correccionitis* aguda i reconèixer que se li havia arrapat el tema al cor. Amb aquesta novel·la feia reviure aquells anys i aquells companys morts. Però havia començat una altra novel·la i encara està per editar.

—Quina?

—*L'olor d'uns guants de pell de Rússia*, una novel·la on parlava d'altres experiències que no eren la guerra; però, quan va morir, encara estava refent-la i és un problema que jo tinc a sobre com editar-la. De moment ho deixo córrer, perquè en alguns dels fragments que ell mateix va ratllar hi evoca gent d'aquí que s'hi reconeixeria. Ell finalment ja veia el món amb ulls de purgatori i no tenia ganes de ferir ningú. I això és molt respectable.

—El que més li devia agradar d'*Incerta glòria* devien ser els elogis de la crítica francesa.

—Millors que els dels crítics del país. Sense comparació. En Joan, contra els crítics d'aquí tenia el gran greuge que a penes fan diferències entre bons i dolents. Fan la crítica com si es tractés d'una repartidora d'elogis i blasmes equitativament. Tant per uns, tant per uns altres. I no marcaven diferències entre bons, mitjans i mediocres. La crítica francesa el va tractar molt bé i fins i tot hi ha un pensador francès, Jean Lacroix, que va prendre una part d'*Incerta glòria* com a lema d'un assaig fi-

CARMÉ PUÉRTOLAS

“Ell va fer creure que la primera ‘Incerta glòria’ havia sortit completament mutilada per la censura. En realitat, ell la trampejava molt bé la censura. Aturada sí, que ho va estar, no pas mutilada.”

losòfic. Però, lectors, a França n'hi va haver pocs.

—I en total, de quants exemplars es pot parlar?

—Uns 75.000 només en les edicions controlades pel Club Editor, però també hi ha el Grup del Llibre i la MOLC. Es deu acostar als 100.000. El llibre que hem venut més és *La plaça del diamant*, que actualment deu acostarse als 300.000. Sort n'hem tingut del tiratge. Pensa que a les editorials catalanes, els èxits paguen els fracassos. No són cap negoci de l'altre món. Ara, jo veig en Joan més poeta que novel·lista

—Doncs només n'ha quedat *Incerta glòria*.

—És que ell era un poeta estrany, perquè ell mateix ho era, estrany. Però el *Viatge d'un moribund* té poesies magnífiques que poden agradar a tothom. Ara, en aquest país, agradar massa pot arribar a ser bastant perillós.

“Tan de bo fos aquest somni que jo voldria

el que somniarem, al cap del temps perdut,

sota la terra antiga, plena de quietud”.

(“La nit”. Joan Sales)

Oriol Malló